

Odsun

Zdeněk Koudelka

Plán odsunu Němců se postupně rodil delší dobu v londýnském exilu. Tento plán našel zahraničněpolitickou oporu v Sovětském svazu, jehož prioritou však nebyl odsun Němců z Československa, ale z Polska. Jeden z válečných cílů Sovětského svazu bylo potvrzení sovětského záboru původních polských území v roce 1939 s tím, že Polsko bude odškodněno posunutím polsko-německé hranice na řeky Nisa a Odra. Bylo však od počátku zřejmé, že takové odškodnění může Polsko přijmout jen, bude-li postoupené území zbaveno Němců. Proto se Sovětskému svazu hodil požadavek odsunu i z jiných států pro realizaci tohoto politického cíle v rámci obecnějšího požadavku na ukončení existence německých menšin ve státech střední Evropy, s kterým souhlasily nakonec i vlády USA a Británie. Souhlas mocností byl pro provedení odsunu rozhodující, což dokazuje, že souběžný československý plán na odsun Maďarů ze Slovenska se pro nedostatek podpory mocností smrškl na pouhou výměnu menší části slovenských Maďarů za maďarské Slováky.

U nás je poválečný odsun Němců spojován s dekrety prezidenta Edvarda Beneše. Prezident Beneš s odsunem souhlasil a veřejně jej obhajoval, když cestou ze Slovenska do Čech přes Moravu navštívil Brno a zde v projevu 12. 5 1945 prohlásil, že je potřeba německou otázku u nás vylikvidovat. Přesto prezident, ani jiný státní orgán nevydali právní předpis o nařízení odsunu. Jako by se k němu právně nikdo nechtěl hlásit.

Prezident republiky byl pro tvorbu československého práva za války a krátce po válce určující. Jelikož nemohl pracovat parlament, soustředil na sebe prezident republiky ústavodárnou i zákonodárnou působnost. Vykonával ji formou ústavních dekretů a dekretů s mocí zákona, které vydával na návrh vlády. Po válce pak získala právo na projednání dekretů týkajících se též Slovenska před jejich vydáním Slovenská národní rada. Dekrety vydával až do 27. 10. 1945. Následující den tato jeho působnost zanikla, protože se sešlo prozatímní Národní shromáždění.

Prezident republiky vydal 2. 8. 1945 ústavní dekret č. 33/1945 Sb., o úpravě československého státního občanství osob německé a maďarské národnosti. Ve skutečnosti nešlo o úpravu, ale zbavení občanství. Zbavení občanství bylo podmínkou odsunu, protože občané mají právo žít ve státě, jehož jsou občany. Ve složité poválečné situaci však ani to nebylo dodržováno. Ještě před vydáním dekretu o občanství probíhal divoký odsun, kdy byli nuceni odejít lidé, kteří ještě v té době měli z pohledu československého práva československé občanství. Ovšem mezi zbavením občanství a odsunem z původního místa osídlení do jiného státu je podstatný rozdíl.

Před zbavením občanství prezident republiky 21. 6. 1945 podepsal dekret o konfiskaci zemědělského majetku Němců. Dne 17. 7. 1945 dekret o řízení vnitřního osídlení a dekret z 20. 7. 1945 o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci. Tedy dekrety byl právně řešen přechod majetku a osídlení území po odsunu, vlastní odsun však ne. Pokud byl podle jiných dekretů znárodňován majetek, obecně platilo, že Němci a Maďaři, na rozdíl od jiných vlastníků,

neměli právo na náhradu. Skutečnost však byla taková, že náhradu nakonec ve skutečnosti nezískal nikdo. V tomto případě tak nedodržel Benešovy dekrety sám československý stát, což ještě dnes vyvolává soudní spory. (Například požadavek na náhradu či zrušení vyvlastnění plzeňského pivovaru Právovárečným měšťanstvem v Plzni.) Nakonec zkonfiskoval dosud nezabavený majetek Němců dekret z 25. 10. 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku s určitými výjimkami dle státní spolehlivosti osob.

Odsun byl mezinárodně upraven protokolem z postupimské konference z 2. 8. 1945, kdy Sovětský svaz, Británie a USA uznaly odsun německého obyvatelstva z Československa, Polska a Maďarska za potřebný. Jejich souhlas byl určující, protože Německo i Rakousko byly okupované země a přísun milionů nových obyvatel nebyl možný bez souhlasu okupačních mocností. Proto také nebyl počet odsunutých Němců závislý od počtu Němců v Československu, ale od počtu osob, které byly ochotny okupační mocnosti přijmout do svých okupačních zón v Německu a Rakousku, což bylo zhruba jen 2,5 milionů lidí. Zbytek Němců zůstal v Československu a nakonec jim bylo vráceno i československé státní občanství. Hlavní proud odsunutých Němců (1,6 milionů) směřoval do americké okupační zóny (Bavorsko) a menší (800 000) část do sovětské (Sasko, Braniborsko), část Němců z Moravy odešla do Rakouska.

Československý právní řád však stál na oddělení (dualismu) mezinárodního a vnitrostátního práva. Tedy mezinárodní závazek se stal vnitrostátně platným teprve jeho vtělením do právního řádu československého - například převzetím jako celku či jeho významného obsahu zákonem. Ani to se v roce 1945 ve vztahu k závěrům postupimské konference nestalo.

Je s podivem, že kromě zbavení občanství a souhlasu vítězných mocností s odsunem, nebyl žádný ústavní či zákonný právní základ odsunu z pohledu československého práva, byť ve formě prezidentského dekretu. Když víme, jaké podružnosti řeší často zákony, je absence výslovné právní úpravy pro odsun milionů lidí zarážející.

Teoreticky šlo užít zákona o pobytu cizinců z roku 1935, který vázal pobyt lidí, kteří neměli československé občanství na souhlas správního úřadu, ale je zřejmé, že zákon myslel na individuální případy, nikoliv na hromadný odsun lidí. Až ústavní dekret z 27. 10. 1945 o zajištění osob, které byly považovány za státně nespolehlivé, užil pojem odsun, ale jen tak, že dovoľoval na neomezenou dobu soustředit lidi určené k odsunu. Nic dalšího pro problematiku odsunu nestanovil.

Fakticky odsun provádělo Ministerstvo vnitra a zabezpečovaly okresní národní výbory či jim na roveň postavené okresní správní komise. Ministerstvo vnitra odsun řídilo výnosy a směrnicemi, které neměly charakter právního předpisu a nebyly publikovány ve Sbírce zákonů, ale ministerstvu podřízené orgány je vnímaly jako závazné pokyny nadřízeného úřadu. Ty stanovily, že si odsunovaní mohou vzít zavazadlo o váze 30 kg včetně jídla na 7 dní a nejvýše 1 000 říšských marek. Odsunovaní nesměli vyvážet klenoty. Některé okresní národní výbory dovolily zvýšit váhu zavazadel na 50 kg. Tyto výnosy a směrnice také určovaly různé výjimky z odsunu, třeba z důvodu hospodářské potřeby německých zaměstnanců. Místně byly řešeny i specifické okolnosti. Například ve vztahu k lidem, kteří se

hlásili na těšínském Slezsku ke slezské národnosti (Šlonzáci) či na Hlučínsku k národnosti moravské (Moravci), ale německé orgány je za války posuzovaly jako Němce.

Československá vnitrostátní právní úprava odsunu Němců byla velmi chudá. V zásadě byl uskutečněn na základě politických rozhodnutí a skrze exekutivní nástroje Ministerstva vnitra.